

INLEDNING

Himlen förkunnar Guds härlighet, himlavalvet vittnar om hans verk. Dag talar till dag därom och natt undervisar natt. Det är inte tal, det är inte ljud, deras röster kan inte höras, men över hela jorden når de ut, till världens ände når deras ord.¹

Det är bara i sömnen som vi inte ständigt står inför existensens fundamentala gåta; ändå går vi ofta som i sömn genom vardagslivet. Vi tar för givet att bordet, stolen, huset och kaffekoppen finns, fastän alla dessa och så mycket mer är vår direkta kontakt med det oerhörda mysteriet att det finns något över huvud taget. Föremålen – likaväl som fågelsång, vindens eller stadens brus, människors tal och ljusets växlingar – återkastar ekot av vår egen existens, vår egen gåta, som också är tankens.

Vilken än vår valda eller ärvda livsåskådning är, ställs vi ständigt inför frågan om den yttersta verkligheten. Man kan tala om en stor smäll i rymden (men vad föregick smällen?) eller om Brahmas sömn och oändliga tidsåldrar, kretslopp av skapelse och förstörelse eller om en evig Guds ord som ur intet framkallar världsalltet, men det går inte att komma undan det omedelbara mysterium som möter oss överallt: existensen i detta nu.

Tillkomstfrågan är inte enkel och det är svårt att reducera den till en fråga om trohet till exakta formuleringar. Bibelns skapelseberättelse – eller snarare berättelser – är inte någon vetenskaplig kosmogoni. ”En som idag läser Bibeln måste våga tänka.”² Att det idag finns en stark tendens i vissa delar av kristenheten att läsa Bibelns skapelseberättelse just som en vetenskaplig kosmogoni är ett olyckligt resultat av en lång och komplicerad utveckling inom den västerländska kristendomen.

Den ursprungliga kristna visionen av en dynamisk, pågående skapelse, intimt förknippad med Guds frälsningsplan har gett vika för en uppfattning som

¹ Ps 19:1-5

² Lossky

skiljer skapelseläran från människo- och kyrkoläran. Den materiella skapelsen och synden har hamnat på en sida och själen och frälsningen på den andra.³

Detta har i sin tur lett till teologins åsidasättande: vilket inflytande har idag teologin över en världsbild som nästan uteslutande har formats av vetenskapen? Och vetenskapen är helt och hållet materialistisk, helt och hållet oandlig, till sin egen stora skada. När teologin idag närmar sig skapelsefrågan kommer den inte sällan inför vetenskapens tron med mössan i hand för att hämta information om den materiella skapelsen, om vilken vetenskapen vet så mycket mera, och sedan i sin egen vrå försöka finna en plats för Gud och Kristus i denna.

Det räcker med att betrakta debatten omkring de senaste årtiondenas bioetiska frågor för att se i till vilken grad teologin i många samfund saknar en sammanhängande, alternativ vision av människans roll i skapelsen och skapelsens roll och karaktär i Guds plan, en helhetssyn på världssalltet där frälsningens ljus genomstrålar allt i Kristus. Man har tyst acceperat en splittring mellan skapelselära och frälsningslära som isolerar och försvagar det kristna budskapet.

För att betrakta skapelsen på ett autentiskt kristet vis är det viktigt att lära sig att betrakta på nytt och på ett nytt sätt.

För det första bör vi identifiera problemet, själva det faktum att ”en period av rationalism verkar ha gjort oss främmande från resten av den naturliga världen.” Det kan förefalla som om världen har blivit för stor och djup för oss, men paradoxalt nog är det inte så. ”Det är som om den värld som den moderna vetenskapen ställer oss inför är för liten för att rymma vår djupaste längtan.”⁴

Inombords, i vår inre människa, är vi för stora för det universum som vetenskapen presenterar, hur otroligt invecklat och sofistikerat det än är. Det saknas en dimension. Denna brist eller tomhet finns även inom de kristna, som förvisso är kyrkans barn, men också arvingar till Västerlandets tradition och bosatta på renässansens och upplysningstidens ”ground zero”, i den världsdal som har beskrivits som ett ”andligt isbälte.”

Mer än en modern tänkare anser att vi behöver passera ”via Orienten” för att kunna återknyta med vår egen andliga tradition, bortom den djupa krater som

³ Siegwalt

⁴ Caldecott

skiljer oss från vårt förflutna. Hur det än är med det vore det ödesdigert – en repetition av det moderna ideologiserande mönstret på ett annat plan – att uppfatta vetenskapen som ett slags ”rival” som måste övervinnas och ersättas (till exempel med en bokstavlig tro på Bibelns skapelseberättelse): snarare måste den kompletteras och ges en motvikt som garanterar dess egen jämvikt.

Enligt Origenes har Gud ”skapat allting i sitt ord, det vill säga sedan all evighet i sig själv.” Man bör förstå detta som att Gud, i den oföreställbara evighet utanför tiden som är hans, ”tänker” skapelsen. Det som finns finns alltså i Gud på ett gåtfullt vis, och det som skapas – det som genom hans Ord får separat och påtaglig existens i tiden – skapas för att i evighet finnas i Gud, om inte i dess förgängliga form så i en oförgänglig.

Detta försätter den kristna tanken i en prekär balans mellan de två möjliga ytterligheterna i skapelse läran, nämligen emanismen (att skapelsen skulle ”strömma ut ur” Gud på ett naturligt vis och alltså på ett sätt vara Gud) och nyckfullheten, att skapelsen är en lek.

Båda är felaktiga. Skapelsen är på allvar, och den är separat från Gud. Den har en egen struktur, komplett med det slags linjära evighet som vi kan tänka oss, men som inte har något med Guds oföreställbara evighet att göra.⁵ Det som finns finns verkligen och det som sker sker; men det är inte allt som är synligt, och inte allt följer det synligas regler.

Detta är en andra punkt. Vi gör gott i att meditera över trosbekännelsens ord: ”skapare av allt vad synligt och osynligt är.” Det finns en osynlig skapelse. Det rör sig inte här om vad vi spontant associerar med osynlig existens – ström, radiovågor och så vidare – utan om en andlig verklighet i vilken på ett vis också vi deltar, den som traditionellt tillskrivs änglar och demoner.

Människans plats i universum kommer i ett helt annat ljus när vi betraktar skapelsen ur detta perspektiv. Naturligtvis förefaller det orimligt och högmodigt, för att inte säga absurt, att förkunna att människan är skapelsens centrum när vi vet hur många galaxer som finns utanför vår planet och vilka hisnande avstånd astronomin rör sig med.

Det förefaller dessutom minst sagt vågat att säga att hon är skapelsens krona just efter att ha kommit ut ur det århundrade då hon varit nära att spränga planeten i luften och utrotat ett stort antal livsformer, för att inte tala om alla

⁵ Lossky

medmänniskor som slaktats i mer eller mindre meningslösa konflikter och föröreningen som har antagit kolossala dimensioner.

Men om skapelsen är mer än det vi ser och människan deltar också i det som inte är synligt – som en bro mellan djurens och änglarnas värld – blir perspektiven mindre osannolika. Människan är den enda varelse vi vet om som har uppnått självmedvetande och ett inre liv, som kan minnas sitt förflutna och förändra sin framtid, den enda som är en person, denna gåtfulla egenskap till Guds avbild. Människan är ett slags dubbel spegel: Gud och skapelsen speglar sig i henne och hon speglar Gud för skapelsen och skapelsen för Gud.⁶ Men för att detta skall fungera krävs att spegeln är ren.

Detta är den tredje punkten: vi och skapelsen är inte som vi var avsedda att vara; någonting har gått sönder, en splittring har uppstått som till sin djupaste natur är relationell, men som kommer till uttryck även i det materiella. Idag vill man tala så lite som möjligt om synd, men därigenom förhindrar man förståelsen av skapelsen i det kristna perspektivet.

Det är bara när man utesluter synden från sitt tal om människan som det blir outhärdligt att höra henne beskrivas som skapelsens krona, präst eller konung, därför att man då inte heller kan tala om förlåtelse och förvandling. Alla dessa termer pekar mot människans kallelse i Kristi kropp, de konstaterar inte faktum utan anger en hisnande möjlighet.

Dagens ekologiska situation och människans nyvunna förmåga att begå kollektivt självmord – eller snarare massmord, eftersom en eventuell kärnvapenkatastrof knappast kommer att föregås av någon folkomröstning – har avsevärt höjt insatserna i den kosmiska tvekampen mellan livet och döden. Mänskligheten har trätt ut ur barndomen med dess grymma, men begränsade gräl och måste börja svara för sina handlingar på ett helt nytt sätt.

Öppnas det samtidigt nya möjligheter för en djup förståelse av skapelsens mening och vår mening inom skapelsen? Bibeln är tvetydig och inte nödvändigtvis optimistisk i det inomhistoriska perspektivet. Den franske författaren Léon Bloy sade, när han tillfrågades om sin syn på framtiden: ”jag väntar på kosackernas anfall och den Helige Ande.” En någon drastisk, men stort sett ganska biblisk framtidsvision.

Den berättigar dock inte till någon pessimism. Man kan snarare säga att en sådan uppfattning är sunt realistisk. De fördärvande krafter av själviskhet,

⁶ Metropolit Stephanos

makthunger och ondska som utan uppehåll verkar i världen kommer inte att förlora något av sin drivkraft. Å andra sidan har den Helige Ande kommit och fortsätter att komma, och den nya skapelsen formas i djupet av den gamla; redan samlas den förfallna materien på ett gåtfullt vis i Guds händer, varifrån den en gång skall uppstå, ny och oförgänglig. I detta spelar kyrkan en avgörande roll.

Den fjärde punkten: kyrkans roll i skapelsen. Såsom den är framställd i den ursprungliga teologin och fortfarande framställs i den österländska skapelseläran, kan den framstå som egendomlig för den som har vant sig vid att betrakta kyrkan som ett ”samfund”, en ”rörelse” eller en religiös gruppering bland andra – med andra ord en först och främst mänsklig idérörelse.

När Nicolas Berdiaeff säger att ”det är i kyrkan som gräset växer och blommorna slår ut”,⁷ eller Johannes Zizioulas påstår att ”skapelsens kosmiska, det vill säga universella centrum är kyrkan”,⁸ kan man förlåta dem som lyfter på ögonbrynen eller undertrycker ett leende. Bilden av en stor, tom kyrka mitt i ett dynamisk samhälle infinner sig, några pensionärer i bänken och en stressad präst – är detta skapelsens centrum? Ignorerad av människorna, marginaliserad i debatten, på efterkälken i den stora kampen om ”medlemmar” och ”anhängare” – är det där som ”gräset växer och blommorna slår ut?”

För att alls förstå denna övertygelse och pejla dess djup måste den kristne ”återupptäcka” Kristus som sitt och hela skapelsens absoluta centrum. Inte uteslutande Jesus, moraliskt föredöme, människa bland människors och de fattigas vän, utan också och främst (i det här sammanhanget) Kristus, Guds skapande Ord, principen och ursprunget till allt som finns (Joh 1:1-3). ”Det är i honom som vi lever och rör oss” (Ap 17:28).

Ingenting finns utanför Ordet som Gud uttalade i begynnelsen och ständigt uttalar över sin skapelse. Och detta Ord – mysterium över alla mysterier – har blivit människa (Joh 1:14). Hela skapelseverket får sin nyckel genom inkarnationsmysteriet, som Maximos Bekännaren säger: ”Den som förstår korsets och gravens mysterium förstår alltings mening. Den som invigs i uppståndelsens dolda innebörd förstår i vilken avsikt Gud skapade allt i begynnelsen.”

⁷ Caldecott

⁸ Metropolit Stephanos

Denna ”invigelse” sker just i gemenskapen av dem som själva har dött – och ständigt dör – med Kristus för att också ta del i hans uppståndelse, den kallas dop och gemenskapen är kyrkan.

Kyrkan, liten och svag eller stor och triumferande, allt enligt historiens nyck och nådens outgrundliga strömningar, befinner sig alltså inte i samhällets mitt, utan i gudsrikets mitt. Och detta påverkar naturligtvis direkt vår definition av kyrkan, ty inte ens den vackraste katedral är kyrka om Gud är frånvarande; men där han är närvarande är allt kyrka.

Människans kallelse ligger därmed klar: att göra hela skapelsen till kyrka – gudsfull verklighet – genom att lyfta fram den till Gud i ett heligt offer och ta emot från Gud de nådegåvor som tveklöst bekräftar hans närvaro: kärlek, rättvisa, frid och gemenskap. Det är en tacksägelsetjänst, en eukaristi i ordets ursprungliga betydelse, men också i dess förvandlande, nattvardliga form, där atom för atom, molekyl för molekyl passerar genom oräkneliga prästers händer och blir till Kristi kropp.

Att detta inte är en inomkyrklig, snävt liturgisk uppgift står klart: det rör sig om att återupprätta de brutna relationerna inom människan, mellan människan och skapelsen och mellan skapelsen, människan och Gud, relationer av jämvikt, hänsyn, tacksamhet och vördnad.

Teologins olika stämmor förenas så till en enda som talar om gudomliggörandets allomfattande, outgrundliga gåta och den gudomliga pedagogik. Det är den som ”öppnar möjligheten till en verkligt medveten kärlek” och slår upp ”för henne, och för hela universum i henne, porten till Guds glädjesal.”⁹

Johannes Sandgren

Aktuella artiklar:

Gérard Siergwalt, *Kosmologi och teologi*

Vladimir Lossky, *Skapelse, tid och evighet*

Metropolit Stephanos, *Människan, skapelsens präst*

Stratford Caldecott, *Skapelse som en kallelse till helighet*

Pierre Teilhard de Chardin, *Jordens medvetande*

⁹ Lossky